

- ÇEVİRİ

Osmanlı Devleti [Hakkında Yazılmış] XVI. Asra Ait İbranice Bir Kronik: Eliyahu Kapsali'nin Seder Eliyahu Zuta'sı ve Verdiği Mesaj*

Charles BERLIN**

Çev. Prof. Dr. Nuh ARSLANTAŞ***

Atıf / ©- Berlin, C. (2016). Osmanlı Devleti [Hakkında Yazılmış] XVI. Asra Ait İbranice Bir Kronik: Eliyahu Kapsali'nin Seder Eliyahu Zuta'sı ve Verdiği Mesaj, çev. Nuh Arslantaş, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 351-380.

Öz- Osmanlı tarihinin önemli kaynaklarından biri de Yahudi tarihçiler tarafından yazılan İbranice kroniklerdir. Bunlar içerisinde en dikkat çeken ise, Yahudi tarihçi Eliyahu Kapsali'nin (1483-1555) 1523 yılında kaleme aldığı Seder Eliyahu Zuta isimli kroniktir. Venedik hakimiyetindeki Girit'te doğan, İtalya'da (Padova) tahsil gördükten sonra cemaatine haham tayin edilen Kapsali, Osmanlı ve Venedik tarihi üzerine bir tarih kitabı yazmıştır. Kronik, dünyanın yaratılışından Osmanlı dönemine kadar kısa bir dünya tarihi anlatımından sonra, Osman Gazi'den (1302-1324) Yavuz Sultan Selim (1512-1520) dönemine kadarki olayların detaylı anlatımından oluşmaktadır. Elinizdeki çalışma, Seder Eliyahu Zuta üzerine doktora hazırlayan Charles Berlin'in, tezinden türettiği bir makaledir. Makale, Kapsali üzerine yapılan nitelikli akademik araştırmaların bazı bölümlerinin özeti mahiyetindedir.

Makalenin gelişi: 21.10.2016; Yayına kabul tarihi: 13.12.2016

* "A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle of the Ottoman Empire: *The Seder Eliyahu Zuta of Elijah Kapsali and its Message*" adlı bu makale, *Studies in Jewish Bibliography History and Literature in Honor of I. Edward Kiev* (ed. Charles Berlin, New York 1971) adlı eserin 21-44. sayfaları arasında yayınlanmıştır. Tercümede yer alan [] içerisindeki bilgiler çevirene aittir.

** Harvard College Library.

*** Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi, e-posta: noaharslan@hotmail.com

Anahtar sözcükler- Osmanlı tarihi, Yahudi tarihi, Osmanlı-Yahudi tarihi, Eliyahu Kapsali, Yahudi tarih yazıcılığı

§§§

Bir asır önce (1869) Moses Lattes, Padua'da bir kitap yayınladı.¹ B Lattes bu kitapla ilim aleminin dikkatini, başarısı, Orta Çağ'ın diğer Yahudi tarihçileri ile hemen hiç mukayese kabul etmeyen bir tarihçiye çekti. [Bu kitabın] başlığı *De Vita et Scriptis Eliae Kapsalii* olup kitapta Giritli Eliyahu Kapsali'nin tarih çalışmasının kısa bazı kısımlarını içermektedir.

Kapsali ve Delmedigos gibi, cemaat içerisinde eskiden beri ilmî ve idarecilik yönü ile ön plana çıkan iki köklü aileye mensup olması; İstanbul, Girit ve İtalya ile irtibatının kolaylığı, Kapsali'nin aile geleneğini güçlendirerek devam ettirmesinde etkili olmuştur. Kapsali, çeyrek asırdan fazla Girit'te cemaat lideri olarak görev yapmıştır. *Takanot Kandiya* isimli, günlük hayatta karşılaşılan meselelerle ilgili dinî hükümleri düzenleyen kitaptan² anlaşıldığı kadarıyla o, cemaat hayatının bütün yönleriyle ilgilenmiştir. Kapsali, [cemaat içerisindeki] bu uzun idarecilik kariyerine ilave olarak mufassal iki önemli kronik de kaleme almıştır: *[Sefer] Divre ha-Yamim* (1571) ve *Seder Eliyahu Zuta* (1523). İlk kitapta (*Divre ha-Yamim*) Venedik, diğer kitapta (*Seder Eliyahu Zuta*) ise Osmanlı Devleti tarihini anlatan Kapsali, bu eserlerin değişik yerlerinde Yahudi tarihine yer vermiştir. [Bu bağlamda] *Divre ha-Yamim*'de İtalya Yahudilerini, *Seder Eliyahu Zuta*'da ise Osmanlı ve İspanya, özellikle de Yahudilerin İspanya'dan sürülmelerini detaylıca anlatmıştır.

¹ Moses Lattes (ed.), *De Vita et Scriptis Eliae Kapsalii* (İbranice başlık: *Likutim Şonim mi-Sefer Deve Eliyahu*), Padua 1869. Eser son zamanlarda belli sayıda yeniden neşredilmiştir (Jerusalem 1967-1968). [Yazarın bu makaleyi neşretmesinden dört sene sonra kronik şu dört yazma esas alınarak Aryeh Shmuelevitz, Şlomo Simonson ve Meir Benayahu tarafından nitelikli şekilde neşre hazırlanmıştır: (a) Oxford, Bodleian Library, Opp. Add. 8, Neubauer Catalogue No. 2411; (b) British Museum, Opp. and MSS Dept. Catalogue, Add. Or. 19.971; (c) aynı müze, Gaster Collection, MS Oriental 10.713; (d) Milano, Biblioteca Ambrosiana, X110 SUP. Sonuncusu yazmanın en güvenilir nüshası olup Kapsali tarafından da okunmuştur. Kronik, Ben Zvi Enstitüsü ve Tel Aviv Üniversitesi işbirliği ile iki cilt halinde neşredilmiş (Jerusalem 1975, 1977); Giriş, sözlük ve indeks muhtevî üçüncü cilt ise daha sonra (Tel Aviv 1983) yayınlanmıştır.] (Çeviren)

² E.S. Hartom-U. Cassuto (eds.), *Takanot Kandiya u Zihronoteha*, Jerusalem 1943.

Bu iki kronik söz konusu meseleleri detaylıca anlatan ender İbranice kaynaklar arasındadır. Ancak bu önemlerine rağmen her iki kronik çok az bilinen kısmı neşirler hariç bu güne kadar tam olarak neşredilememesi gibi bir talihsizlik de yaşamışlardır.

Kapsali her iki eserinde de metodolojik yaklaşım, tarihî gerçekliği ortaya koyma ve kaynak kullanımı gibi pek çok konuda bir tarihçide bulunması gereken bütün özellikleri sergilemiştir. Seder'in mukaddimesinde eseri yazarken takip ettiği metodu şöyle açıklar:

“Bilindiği üzere, tarihî rivayetler, özellikle de krallarla ilgili olanların anlatımında... [belli bir] yöntem[in takip edilmesi] gerekir... bu yerli yerince yapılmadığı takdirde rivayetler karışır ve tam anlamıyla anlaşılamaz... Bu sebeple ben kitabımı Seder Eliyahu^() olarak isimlendirdim. Zira kitapta anlatımlar doğru, yerli yerinde ve belli bir metotla kaleme alınmıştır ki, olaylar okuyucu tarafından gerçek yönleri ile kolayca anlaşılabilir. Kitaptaki anlatımlarda kapalı ve muammalı ifadelerden kaçınılmıştır...”*³

Kapsali olayların tarihî gerçekliğine de büyük önem vermiştir. Aynı mukaddimede şu konuda [şöyle bir] söz verir:

*“...Halkları arasında (dürüstlüğü ve) alimliği ile bilinen kimselerden doğruluğu kesinleşinceye kadar şüpheli ve muammalı olan hiçbir şeyi kitaba almadım... Tarihî olayları yazan ve teyit etmeye çalışan her kâtip ve belâğatçı, mutlaka doğruları yazmalıdır... “Soylu işler yapan pek kadın vardır; ancak gerçek hepsinden üstündür...” (Süleyman'ın Meselleri 31/29).*⁴

Benzer şekilde Venedik tarihini anlattığı kroniğin mukaddimesinde de şunları söyler:

*“...Olayların anlatımında belli bir düzen ve metot takip edilmediği takdirde okuyucunun (yani, okuyucunun) gönlünde bir nefret uyanır...”*⁵

(*) *Eliyahu'nun Tertibi* (Çeviren).

³ Seder, s. 9; Lattes, s. 36. [Yazarın bu ve aşağıda gelecek olan doğrudan alıntıları *Seder Eliyahu Zuta*'nın (I-III, nşr. Aryeh Shmuelevitz-Şlomo Simonson-Meir Benayahu, Yerusalayim-Tel Aviv 1975-1983) İbranice asıl metniyle de karşılaştırılarak daha uygun bir anlam verilmeye çalışılmıştır.] (Çeviren)

⁴ Seder, s. 6; Lattes, s. 37.

⁵ Divre ha-Yamim, 345b. (British Museum MS 1059, Add. 19, 971).

Kapsali olayları anlatırken emin olmadığı kısımları belirtmekten de çekinmez:

“...*Bu sebeple, konuyla ilgili fazla bilgi verme gereği duymuyoruz; zira bize ayan-beyan olmayan meselelerde anlatımı uzatma taraftarı değiliz...*”⁶

Yine o, [gerçeklerin anlatımı konusunda]: “...*Eserin başlarında da ifade ettiğimiz gibi, biz karanlık meseleleri değil, hakikatte güneş ışığı kadar parlak olayları anlatmak istiyoruz...*”⁷ [şeklinde bir ifade kullanır].

Kapsali bazı olaylarla ilgili değişik rivayetleri vermek suretiyle okuyucuya mantığına uygun bir seçim hakkı da tanır. Meselâ Sinan Paşa'nın öldürülmesi olayını anlatırken şu ifadeleri kullanır:

“...*Onu [Canbirdi] Gazali'nin mi yoksa ordugahtaki diğerlerinin mi öldürdüğü bize malum değildir. [Bu sebeple de] Biz, bize anlatılan her iki görüşü aktarıyoruz. Bu konuda tercihi siz yapın, ben değil.*”⁸

Kapsali'nin, [Sultan] Selim'in Sinan Paşa'nın öldürülmesi karşısındaki tepkisiyle ilgili yorumu ise şöyledir:

“...*İşte, ben her iki görüşü de aktarıyorum... bunlardan birini tercih etmek sana kalmış. Kim bilir, '...bu mu yoksa şu mu iyi...' (Vaiz 11/6); birini kavra, ancak diğerini de elden bırakma.*”⁹

Kapsali konu ile ilgili bir meselede kendi karar vermemiş; emin olmadığı hususlarda tercihi okuyucuya bırakarak konuyla ilgili bütün rivayetleri vermiştir.¹⁰

Kapsali'nin kaynakları kullanımı da onun gerçek bir tarihçi olduğunu gösterir. Yahudi tarihi ile ilgili konulardaki [Isaac] Abravanel [ö. 1508]¹¹ ve [Avraham] İbn Daud [1110-1180]¹² gibi kaynaklar bir kenara bırakılırsa, diğer konularla ilgili anlatımları daha çok şifahî rivayetlere dayanmaktadır. Onun [İspanya'dan] sürgünle ilgili rivayetleri ise neredeyse tamamen, Girit'e yerle-

⁶ Seder, s. 42.

⁷ Seder, s. 401.

⁸ Seder, s. 406.

⁹ Seder, s. 407.

¹⁰ Seder, s. 308, 363-364, 401, 433, 467.

¹¹ Seder, s. 151-153.

¹² Seder, s. 169-177.

şen sürgün Yahudilerin rivayetlerine dayanmaktadır.¹³ Genel tarihle ilgili bilgileri de şifahen alınıp aktarılmıştır. İspanya ile bilgileri ise R. Yosef ha-Levi Hakim ve R. Ya'kov, Mısır'ın (Osmanlılar tarafından) hakimiyet altına alınmasını R. Yisthak el-Hakim, İstanbul'un fethiyle ilgili bilgileri ise babası Elkana, "Türk sultanlarının tarihi"ni ise "yaşlı, bilgili ve bilinen Türkler"den almıştır.¹⁴ O [kronikte] zaman zaman "...yabancı birinden değil, bizzat kulaklarımla duydum", "...başkası değil, bizzat şu gözlerim gördü" gibi ifadeler de kullanır.¹⁵ Girit'te kendi döneminde olup bitenlerle ilgili ise bizzat kendi kaynaklarına sahip olmalıdır.

Kapsali sık sık din dışı kaynakları kullandığını da imâ eder. *Divre ha-Yamim*'in mukaddimesindeki bir ifadesi oldukça öğreticidir:

"...Şimdi de Venedik'in kuruluşu ve ...yöneticilerini nakletmeye başlayalım... Konuyla ilgili bütün bilgiler Yahudi olmayanlara (Gentiles) ait kitaplar ve kroniklerden alınmıştır..."¹⁶

Seder'de din dışı değişik kaynaklara atıfta da bulunulmuştur. Meselâ, [Sultan] Mehmed döneminin sonunu anlattığı rivayette Kapsali "...Sultan Mehmed'in güç ve cesaret destanı... ihtişamı Türk sultanlarının tarihini anlatan kitaplarda, Yunan kaynaklarında, yabancıların (İo'azim) rivayetleri ile Med ve Pers kaynaklarında anlatılmıştır" der.¹⁷ Kapsali büyük ihtimalle Farsça, Türkçe ve Arapça bilmiyordu. Ancak, İtalyanca ve Yunancayı ise büyük ihtimalle biliyordu. Bundan dolayı da İtalyan kaynakları ile Yunan kaynaklarını kullandığını söyleyebiliriz. Onun "Med ve Pers" veya "Türk" ya da "Müslüman sultanları"nı (*Yişma'eli*) "anlatan tarih kitaplarında bu hususlar yazılmış değildir" şeklindeki ifadeleri, gerçek (literal) olarak anlaşılmamalıdır; Kapsali'nin İtalyan kaynakları kullandığı ise kesindir.

Yaşadığı dönemde din dışı, yani tarihî kaynakların okunması ve kullanılması konusuna Kapsali ile çağdaşı diğer Yahudi din adamlarının bakışı kıyaslandığında, Kapsali'deki tarih nosyonunun daha dikkat çekici olduğu görülecektir. Meselâ Yosef Karo [1488-1588], "savaşları anlatan (tarih) kitap-

¹³ *Seder*, s. 7; *Lattes*, s. 38.

¹⁴ *Seder*, s. 6, 207; *Lattes*, s. 37-38, 61.

¹⁵ *Seder*, s. 287, 338, 363.

¹⁶ *Divre ha-Yamim*, 346a.

¹⁷ *Seder*, s. 139, 140.

ları(nı)n” okunmasına şiddetle karşıdır. Moses Isserles [1530–1572] ise, yasa konusunu “yabancı dilde yazılan kitaplar” ile sınırlar. Bir sonraki dönemde yaşayan Ya’kov Emden [1697–1776] ise, “dünya krallarının tarihini... okumaya değer bile bulmaz.”¹⁸

Bunlar arasında Kapsali’nin geleneksel ilimlerle beşerî (*secular*) ilimlerin mütalaasına karşı kendine özgü bir yaklaşımı vardır. Bu görüşlerini çalışmalarının değişik yerlerinde dile getirmiştir. Ancak, düşüncede önceliği her zaman dinî ve geleneksel ilimlere vermiştir. Kapsali, babasının İtalya’ya giderken kendisine şöyle bir tavsiyede bulunduğunu nakleder:

“...*Dünyevî (beşerî/din dışı) ilimlerden sakın... Ahd-i Atîk ve grameri ile ilgilen; ancak esas meşgalen sadece Talmud olsun... Talmud (ilimlerin) temeli ve kolonudur... Kabala ise başının tacı... hepsinin önemlisi...*”¹⁹

Filistinli atalarından birinin Kabalistik çalışmaları olduğunu kaydeden Kapsali,²⁰ kendisini de bir *Kabala* talebesi ve hayranı olarak tanımlar. *Zohar*’ı “güzide bir kaynak” (*muflag*) olarak niteleyen Kapsali, “*Zohar*’da yer alan bilgi, doktrin ve geleneğin gerçek olduğunu” belirtir.²¹ *Sefer ha-Pelia* ve *ha-Kana* isimli Kabalistik çalışmadaki mesihî hesapların doğru olduğunu kabul eden Kapsali, bunların doğruluğunu ispatlamaya çalışır.²² İspanya Yahudi tarihinin bazı yönlerine karşı tavrı, *Kabala*’ya bağlılığında ortaya çıkar.²³ Kapsali’nin *Kabala* bilgisi ise, çalışmasında *Zohar*’dan yaptığı değişik rivayetlerde çok daha belirgin olarak görülür.²⁴ *Kabala*’nın önceliğine ise şu ifadelerle dikkat çeker:

“*İsrail boyları arasında gerçek olacak şeyleri bildirdim*” (*Hoşea 5/9*) *ki, Kabala hikmeti temeldir, köktür. Bu hikmet çağılayanların üzerinde kök salan*

¹⁸ Karo, Isserles ve Emden’in bu görüşleri için bkz. Yosef ha-Kohen, *Sefer Divre ha-Yamim le-Malhey Tsarfah u Malhe Bet Otoman ha-Togar*, nşr. David A. Grosss, Jerusalem 1955, 88-89, not 52 (Neşreden giriş).

¹⁹ *Divre ha-Yamim*, 372a-372b. Kitabın kısmî neşri için bkz. N. Porges, “Elie Capsali et sa Chronique de Venise, pieces justificatives”, *Revue des Etudes Juives*, LXXIX (1924), s. 37.

²⁰ *Divre ha-Yamim*, 373b; Porges, s. 38.

²¹ *Seder*, s. 435.

²² *Seder*, s. 287-288.

²³ Bkz. *Seder*, s. 180-184. Burada Kapsali, Nahmanides’in *Kabala* mütalaasına sözde dönüşü ile ilgili efsanevî bir rivayeti nakleder.

²⁴ Meselâ [bkz.] *Seder*, s. 373, 533.

derinliğe sahiptir: ‘...dallar versin meyve çıkarsın’ (Hezekiel 17/8), ‘muttakilerin şerefi olan’ bir ağaç (Mezmurlar (149/9)Ondan başka her şey boş ve anlamsız.”²⁵

Kapsali Rabbinik çalışmaların önemini de şu sözlerle vurgular:

“Görüşlerin, Mişna ile bir güzellik tacı gibi belirginleşir. (Uyuyan adam) ‘Kalk!’, düzenlenmiş Halaha, Gemara, Tosefta, Sifre ve Sifra ile Tanrını çağır!’ (Yunus 1/6). ‘Ecnebilerin kuluçkasına (din dışı ilimler/dünyevî ilimler) rıza gösterme!’ (İşaya 2/6). Sadece Tora’ya razı ol. Geçici dünya hayatı uğruna, ebedî dünyanı mahvetme!...”²⁶

Seder’in bir başka yerinde ise Kapsali, din dışı ilimlerin tahsiline karşı çıkan din adamların görüşlerini detaylıca aktarır.²⁷

Kapsali’nin Tevrat, Talmud ve Kabala gibi geleneksel ilimlere bağlılığı, yazım üslubuna, İtalya’ya Talmud akademilerine öğrenim görmeye gidişine ve Girit’te yaptığı cemaat liderliğine yansımış ise de, onun dünyevî ilimlerin tahsiline karşı muhalefeti, görüldüğü kadar katı ve şiddetli de değildir. Konuyla ilgili şu nakil bilgilendiricidir:

“...Dünyevî ilimler itriyâtçıların, aşçıların ve fırıncıların işine yarar...’Tevrat öğrenimine belli bir zaman ayır...’ (Pirke Avot 1/15) dünyevî ilimlerle ise istediğin meşgul ol. İhtişam tacı içinde kullan onları. [Bunlar dışında] kalanlar ise büyük ölçüde yasak ve dışlanmış. Tozlu balçık kaşları ve pürüzsüz yabancı dili (cinas: Grekçe) ile cezbetmesin seni.”²⁸

Bu ifadelerden onun, dünyevî ilimlerden tamamen el çekilmemesi gerektiği şeklinde bir talepte olduğu düşünülmemelidir; aksine Kapsali’nin düşüncesine göre, bu ilimler[den de istifade edilmeli; ancak bunlar] öncelikli olmayıp Rabbinik ve geleneksel (dinî) ilimlerin emrinde olmalıdır. Bu düşüncüyü açıklamak için Kapsali, “itriyâtçı, aşçı ve fırıncı”²⁹ ifadelerini felsefe ve felsefeye yardımcı ilimleri açıklarken kullanan ve kendisine hayran olduğu

²⁵ Seder, s. 447.

²⁶ Bkz. Kapsali, *Koah ha-Şem*, 288b. (British Museum MS 1059, Add. 19,971 (Seder’e mülhak).

²⁷ Bkz. Seder, s. 448.

²⁸ Kapsali, *Koah ha-Şem*, 288b.

²⁹ Bkz. Harry A. Wolfson, *Philo*, Cambridge 1947, I, 157.

anlaşılan Maimonides'ten [Moşe ben Meymun: 1135-1204] ödünç almış gözükmektedir. Bu tutum *Seder*'in bir başka pasajında da görülür:

*“Zemane halkı, Samuel'in ifadelerine uygun olarak mı hareket etmektedir!? Bu konuda suskun kalmayı tercih ediyorum... Ancak onlar [dünyevî] ilimleri önceleyip yoğunlaşırken, Tevrat talimini ikinci plana itmektedir... İşte bu şeytanca bir iştir...”*³⁰

Kapsali dünyevî ilimlerin tahsiline temelden karşı biri değildir; aksine onun karşı olduğu husus dinî ilimlerle dünyevî ilimler arasında uygun (dengeli) bir ilişki kurulmayıp, ikincisi (dünyevî) uğruna ilkinin terk ya da ihmal edilmesidir. İspanya Yahudilerinin başına gelenlerin sebebini bu dengeyi tutturamamaları olarak görür:

*“...Onlar [İspanya Yahudileri] dünyevî ilimlere yöneldiler ve neticede çamura saplandılar... Tevrat'ı (Tora) terk ettiler... ‘şehirden bir, aşiretten iki kişi’ de olsa (Yeremya 3/14) Talmud’la iştigal eden kalmamıştı...”*³¹

O halde, *Talmud* ve *Kabala* düşkünü Kapsali, o dönemde dünyevî/din dışı bir ilim kabul edilen tarih yazımı konusundaki tutumunu nasıl bir temele oturtmaktadır? [Benzer şekilde] onun tarih çalışması, dinî geleneğin emrinde nasıl kullanılmıştır?

Sefer Yuhasin müellifi Avraham Zacuto [1452-1515], *Tsemah David* müellifi David [ben Şlomo] Gans [1541-1613] gibi, Orta Çağ'ın diğer Yahudi tarihçileri, tarih araştırmalarında din dışı kaynak kullanmalarını şöyle savunmuşlardır: Dünyevî/seküler tarih de geleneğin bir parçası, hatta bizatihi kendisi olup geleneksel Yahudilik için bazı pragmatik değere sahiptir. Bu sebeple tarih [ilmi], geleneğin bir parçası veya en azından gelenek için faydalı bir ze-

³⁰ Bkz. *Seder*, s. 448.

³¹ *Seder*, s. 197, Lattes, s. 54. Kapsali'nin çağdaşı Yosef Yavets ve Torrutlielli Avraham ben Solomon gibi bazı din adamları, İspanya sürgünün sebebini, dünyevî ilimlerin öncelenerek geleneksel (dinî) ilimlerin terkine bağlar. Bkz. Yosef Yavets, *Or ha-Hayyim*, Novidavahr 1794, 3a; Avraham ben Solomon of Torrutiel, *Sefer ha-Kabala, Medieval Jewish Chronical and Chronological Notes*, ed. A. Neubauer, Oxford 1887, I, III; Ayrıca bkz. E. Shmueli, *Don Yisthak Abravanel ve-Gerus Sefarad*, Jerusalem 1963, s. 53. XVI. asırda Yahudilerin dünyevî ilimlere bakışı için bkz. I. Rarzilay, *Between Reason and Faith, Anti-Rationalism in Italian Jewish Thought 1250-1650*, The Hague 1967, s. 61-71.

min kabul edilmelidir.³² Benzer şekilde Kapsali de seküler bir tarih çalışmasını *Seder*'de şu şekilde savunur:

“...*Bu kitapta bahsedeceğim Türk ve Yahudi olmayan (Gentiles) kral-
ların hikayelerini okuyan bir kimse 'bilgi'sini artıracak ve 'anlayış'ını geliştire-
cektir.... Ahd-i Atık'teki hikayeleri de bu maksatla okumuyor muyuz? Buradaki
hikayeleri okuyan bir kimse de hikmet ve bilgi öğrenmektedir...*”³³

Kapsali, “Türk ve Yahudi olmayan (Gentiles) kralların”ın hikayelerini okuyanların elde edeceği “bilgi” ve “anlayış”la neyi kast etmiş olabilir? Ayrıca yazdığı kronik neye hizmet edecektir?

Aslında bütün bunlar, başlangıçtan Kapsali zamanına kadar tarihleri mesihî bir heyecanla anlatılan ve kurtuluşun ilahî bir aracı görülen halkın - Osmanlı Türkleri- tarihinin, sürgün sonrası bir nesil tarafından anlatımından başka bir şey değildir. Bu durumu Kapsali'nin sadece üç büyük Osmanlı sul- tanı -[Sultan] Mehmed, [Yavuz] Selim ve [Kanunî] Süleyman- dönemlerini anlatırken değil, Osmanlı tarihiyle ilgili diğer bütün olayları anlatırken vermeye çalıştığı mesihî mesajlardan anlamak da mümkündür. Gerçekten de Kapsa- li'de de, değişmesi ya da değiştirilmesi gereken (*mutatis mutandis*) olaylar ve kişiler değiştirildikten sonra, “tarihi, vermek istediği mesaj için bir araç gören” ve “Yahudi olmayanların tarihi ile Yahudi halkının gelecekle ilgili umutlarına ışık tutmak amacıyla ilgilenen” daha önceki bir dönemde yaşamış tarihçi Ab- raham ben Daud'un çizgisini³⁴ görmek mümkündür. Kapsali *Seder*'in mukad- dimesinde eseri yazma gayesini şöyle açıklar:

“...*Benim hikayelerimi, sözlerimi ve ifadelerimi okuyan bir kimse, Tan- rı krallığının boyunduruğunu kabul edecek, nerede olursa olsun Tanrı'nın gözlerinin kendisi üzerinde olduğunu, iyi ve kötü insanları her daim gördüğü- nü, istediğine dilediği şeyleri verdiğini, dünya halklarından birini bertaraf eder- ken diğerini yükselttiğini görecektir...*”³⁵

³² Bkz. David Ganz, *Tsemah David*, Warsaw 1859, bölüm 2 (Neşredenin girişi); Avraham Zacuto, *Sefer Yuhasin*, London 1857, s. 231-232.

³³ *Seder*, s. 5, Lattes, s. 36.

³⁴ Gerson D. Cohen, *a Critical Edition with a Translation and Notes of The Book of Tradition (Sefer ha-Qabbalah) by Avraham İbn Daud*, Philadelphia 1967, s. 240, 259.

³⁵ *Seder*, s. 5.

Kapsali'nin, kroniğini yazdığı sırada mukaddimesinde Kabalistlerin bazı sözlerini yazdığının farkında olup olmadığı hakikaten merak konusudur. Yazdığına göre *"bu kelimeleri sadece harika bilgiye sahip ehil kimseler anlayabilir; ancak bunu tecrübe etmeyenler ise okuduğunu ve anladığını düşünür; hakikatte ise ne okumuş ne de anlamıştır..."*³⁶

[Fatih] Sultan Mehmet, Kapsali'nin rivayetlerinde mesihî bir şahsiyet olarak öne çıkar. Şüphesiz o, Hristiyan Konstantinopol'ün [İstanbul] fâtihî idi. İstanbul'un düşmesi Yahudi mesih geleneğinde Hristiyanlığın nihai yıkılışının ilk adımı kabul edilmiştir.³⁷ [Sultan] Mehmed'i mesihî bir şahsiyet kabul eden Kapsali, Büyük İskender'e atfedilen bir efsaneyi ona da atfeder. Efsaneye göre Büyük İskender Kudüs'ü ziyaret ettiğinde *kohen*ler ona Daniel kitabından bir bölüm okumuş, kitapta 'bir Yunanlının Pers imparatorluğunu yıkacağı' şeklinde yorumlanan pasajda kastedilen Yunanlının kendisi olduğunu kabul etmişti. Kapsali de, İbn Ezra'nın Daniel 11/40-42 şerhinde bahsettiği "kuzey kralı"nın, Konstantinopol kralı (şüphesiz o sırada henüz Fatih değil, Mehmet'tir) olduğunu kanaatindedir. Kitabın bir başka yerinde ise [Sultan] Mehmed'in R. Yeşe'yahu Meseni'ye sık sık Daniel'den parçalar okutturduğunu, hatta onun Daniel kitabını bizzat kendisi okuyabilmek için İbranî dilini(!) öğrenmeye kalkıştığını belirtir. Büyük İskender'le ilgili bir efsaneyi [Sultan] Mehmed'e de mâl eden Kapsali, bu tutumu ile onun mesihî bir şahsiyet olduğunu göstermek istemiştir. Şüphesiz [Sultan] Mehmed'in, Büyük İskender ve Koreş (*Kirus*) gibi dünyaya hükmeden imparatorlardan biri olması ve Daniel'deki mesihî kehanetlerden imâ edilmesi, onun İstanbul'u fethetmesinden kaynaklanmaktadır.³⁸

Öte yandan o dönemdeki mesihî düşünce, Osmanlı sultanlarını Pers/İran imparatorları, özellikle de Koreş ile özdeşleştirmektedir. Avraham ha-Levi, Ârâmî dilinde kaleme alınan apokaliptik eser *Nevu'ot ha-Yeled*'e yazdığı şerhte geçen "sultan"ı "Tanrı'nın mesihi Koreş ailesine mensup Türk sultanı... Türkiye'nin kralı Koreş olarak isimlendirilir... zira o, Koreş gibi Tanrı'nın sevdiği bir insandır, onun ailesinden olup aynen onun gibidir" şeklinde açık-

³⁶ Seder, s. 7.

³⁷ Bkz. Isaac Abranavel, *Maşmi'a Yeşu'a*, 453. Eser aynı müellifin *Peruş 'al Neviim u Ketuvim* içinde basılmıştır (Jerusalem 1959-1960).

³⁸ Bkz. Seder, s. 124-125. Büyük İskender hakkında bkz. V. Tcherikover, *Hellenistic Civilization and the Jews*, Philadelphia 1959, s. 42-43.

lar.³⁹ Bu inanç, Kapsali'nin, [Sultan] Mehmed'in Yahudileri İstanbul'a yerleşmeye davet eden fermanını, Koreş'in fermanı ile aynı üslup ve anlatım tarzında sunmasında da görülür.⁴⁰ [Sultan] Mehmed'e yüklediği bu misyondan dolayı Kapsali onun Yahudilerle güzel ilişkilerini gösteren anekdotlar nakletmiştir.

[Sultan] Mehmed'in Yahudilerle ilişkisi, İstanbul'un fethinden hemen sonra Yahudileri şehre yerleşmeye davet etmesiyle başlamıştır. O, Yahudilere evler vermiş ve onlardan saray tabibi, bürokrat ve memurlar tayin etmiştir.⁴¹ Kapsali daha sonra büyük amcası Moşe Kapsali'nin *hahambaşı* tayin edilmesini anlatır;⁴² ardında da *hahambaşının* [Sultan] Mehmed'le olan güzel ilişkilerine dair örnekler sıralar. Rivayete göre bir keresinde [Sultan] Mehmed, Moşe Kapsali'nin Yahudiler arasında nasıl hüküm verdiğini görmek amacıyla tebdil-i kıyafet yaparak şahit olduğu bir yargılama celsesinden fevkalade etkilenmiştir.⁴³ Bir başka anekdotta ise yeniçerilerin gayr-i ahlakî davranışlarından etkilenen ve bu sebeple de Sultan tarafından cezalandırılan bir Yahudi gencin kurtarılmasından bahseder.⁴⁴ Bir başka olayda da Kapsali'nin idama mahkum edilen bir grup ıtriyât tüccarı Yahudiyi sultan üzerindeki nüfuzunu kullanarak ölümden kurtarmasını anlatır.⁴⁵

Kapsali, [Sultan] Mehmed'in Yahudilere olan sevgisinin bir başka tezahürünün de, onun en sevdiği bürokratlar arasında bir de Yahudinin olduğunu söyler. Venedik'e elçi olarak gönderilen bu Yahudinin yolculuğu sırasında soyularak öldürülmesine sultan üzölmüş ve yas tutmuştur.⁴⁶ Hatta kitapta [Sultan] Mehmed'in Eflak üzerine düzenlediği seferin sebebi, orada zulüm gören Yahudileri kurtarma amaçlı olarak verilir.⁴⁷ Daha sonra [Sultan] Mehmed'in Yahudi tebaası ile güzel ilişkilerine dair üç örnek sıralanır: [Sultan]

³⁹ Bkz. *Peruş Nevu'ot ha-Yeled*, 34b. (Jewish Theological Seminary of America, MS Adler 1919).

⁴⁰ *Seder*, s. 70.

⁴¹ *Seder*, s. 70-71.

⁴² *Seder*, s. 71-72.

⁴³ *Seder*, s. 71, Lattes, s. 6-7.

⁴⁴ *Seder*, s. 73, Lattes, s. 9-10.

⁴⁵ *Seder*, s. 73-76, Lattes, s. 39-42.

⁴⁶ *Seder*, s. 76-77, Lattes, s. 42.

⁴⁷ *Seder*, s. 104-105, 107. Ayrıca bkz. "ha-Rav Eliyahu Kapsali ve sifro Seder Eliyahu Zuta", nşr. M.A. ha-Levi, *Minhah le-Avraham (Elmaleh)* içinde, Jerusalem 1959, s. 109-112.

Mehmed ile Yahudi bir kiracının sokağa çıkma yasağı ile ilgili bir olayda yaşadıkları;⁴⁸ [Sultan] Mehmed ve İspanyalı bir Yahudi musikişinas⁴⁹ ve [Sultan] Mehmed'in bir Yahudi Seder'ine (ziyafet) iştiraki.⁵⁰

Bu örneklerin bir kısmı insanları dinlendirme amaçlı anlatılsa da, riva-yetler aynı zamanda Kapsali'nin Sultan ile Yahudi tebaası arasındaki idealize ettiği güzel ilişkileri gösterme amaçlı verilmiştir. Kronikte [Sultan] Mehmed'in sık sık Yahudi mahallesini ziyaret ettiği belirtilir. Bu ziyaretlerinden birinde yukarıda bahsi geçen mahallede düzenlenen ziyafet ve ziyafette müzik icra eden Yahudi musikişinasla karşılaşmıştır.⁵¹ [Sultan] Mehmed'e atfedilen bu hikayeler onun Yahudilerle ilgili konulara ilgisini göstermesi açısından da önemlidir: onun Yahudi sederi (ziyafet) ile ilgilenmesi, her ay Yahudi yemeği istemesi gibi.⁵² Yukarıda Kapsali'nin Yahudi dilini (İbranice) öğrenme isteğine dair bir bilgiyi naklettiğimizi de hatırlatalım.⁵³

Kapsali'nin ideal [Sultan] Mehmed imajı, onun adaletin yerine getirilmesinde acımasız ve katı tavırlarından bahseden anekdotlarda da görülür.⁵⁴ Bu anekdotlar arasına Kapsali, [Sultan] Mehmed'le Venedik Senatosu kâtibi Giovanni Dario arasında geçtiğini iddia ettiği uydurma bir diyalogu da serpiştirmiştir. Venedik tarafına baskı yapan [Sultan] Mehmed'e senato kâtibi onun hatalarından birinin de çok zalim ve kan dökmeye meyyal biri olduğunu söylemiştir. Kâtibin bu ifadelerine ise [Sultan] Mehmed şu cevabı vermiştir:

*“...Kendi askerlerimi bile-isteye öldürdüğümü mü zannedersin... Hayır! Halkım yargı için kime müracaat edecek? Benim merhametsizlik edip de kanunsuzlukları dolayısıyla ibret-i alem için zamanın gereği olarak on adamın öldürülmesi, [halkın] hepsi için bir rahmettir. Buna şahit olan ve kötülük yapmayı düşünenler, olur ki, bu niyetlerinden vazgeçerler. Acımasızlık (gibi görünen bu durum) aslın onlar için bir merhamettir.”*⁵⁵

⁴⁸ Seder, s. 80-84, Lattes, s. 42-44.

⁴⁹ Seder, s. 84-87.

⁵⁰ Seder, s. 87-94.

⁵¹ Seder, s. 84-87.

⁵² Seder, s. 92-94.

⁵³ Seder, s. 125.

⁵⁴ Elma çalan bir yeniçeri, bir fahişeye hakaret eden yeniçeriler ve salatalık çalan uşaklarla ilgili anlatılanlar için bkz. Seder, s. 117-118.

⁵⁵ Seder, s. 117-118.

Bu aslında Batı'da şehirleri harap eden, mükemmel (*par excellence*), kan dökücü ve savaşçıları katleden, Hristiyan düşmanı ve gerçek İsa karşıtı bir adamın ([Sultan] Mehmed'in) eylemlerini haklı çıkarma uğruna yapılan bir savunmadan başka bir şey değildir.⁵⁶ Bir başka anekdottan sonra Kapsali şunları söyler: "*Onun ([Sultan] Mehmed) yaptığı bu ve benzeri çoğu sert muamele... ancak kötü ve haksızlara karşı haşin, zayıf ve haklılara karşı ise oldukça merhametli idi*" (haşinlik, zalimlerin cezalandırılması ile temellendirilmeye çalışılmıştır).⁵⁷ Kroniğin bir başka yerinde Kapsali "adaletin icrası" için [Sultan] Mehmed'in cezalarından örnekler vererek,⁵⁸ adalet için şiddet uygulanabileceği düşüncesinde olduğunu göstermiştir. [Sultan] Mehmed'in salatalık çalan uşakları cezalandırması ile ilgili rivayette Kapsali, masum olduğu belirtilen bu insanların öldürülmesini bırakın eleştirmeyi, [Sultan] Mehmed'in tavrını Ahd-i Atfık'ten suçlu birinin öldürülebileceğine dair pasajla temellendirmeye çalışmıştır.⁵⁹

Kapsali'nin [Sultan] Mehmed'i ideal bir hükümdar gösterme çabasının bir örneği de Mora'nın Osmanlılar tarafından fethini anlattığı bölümde verilmiştir. Kronikte Mora'nın fethi, Mora valisi Demetrius'un evlenmek üzere kızını [Sultan] Mehmed'e verme olayı merkeze alınarak anlatılmıştır.⁶⁰ Hikayenin naklediliş sebebinin ipucunu [Yosef ben Yitshak] Sambari'nin [1640-1703] (*Sefer*) *Divre Yosef* isimli kroniğinde de bulabiliriz.⁶¹ Hikaye şöyle devam eder ve son bulur: Yeni gelin sebebiyle bir süre devlet işlerini ihmalle itham edilince, [Sultan] Mehmed, devlet işlerinden başka hiçbir şeye önem vermediğini göstermek amacıyla karısını idam ettirmiştir. Bu son, kendisine delice aşık olduğu Yunan cariyeye İrene ile [Sultan] Mehmed arasında geçen bir başka

⁵⁶ Bkz. Franz Babinger, *Mohamet II le Conquérant et son Temps*, Paris 1954, s. 498. Krş. Robert Schwoebel, *The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of the Turk 1453-1517*, Nieuwkoop 1967.

⁵⁷ *Seder*, s. 117.

⁵⁸ *Seder*, s. 118.

⁵⁹ *Seder*, s. 118.

⁶⁰ *Seder*, s. 64-68.

⁶¹ Yosef Sambari, *Divre Yosef*, 72a-72b. (Manuscript 130, Library of the Alliance Israélite Universelle). [Bu İbranice kroniğin detaylı bir tanıtımı için bkz. Nuh Arslantaş, *Mısır'da Türkler, Araplar ve Yahudiler: Yahudi Tarihçi Yosef Sambari'nin Sefer Divrey Yosef İsimli İbranice Kroniği Bağlamında Bir İnceleme*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2015]

efsaneyi çağrıştırmaktadır.⁶² Kapsali'nin anlatımında hikayenin sonunun ge-
çştirilmesini anlamak mümkündür. Aynı hikaye Hristiyanlar tarafından [Sul-
tan] Mehmed'in caniliğini anlatmak için kullanılırken, Kapsali tarafından ise
kendince ideal bir hükümdar olan [Sultan] Mehmed'in imajının zedelenmemesi
için bilerek ön plana çıkarılmamıştır. Böylece Kapsali, [Sultan] Mehmed'in
suçlanması amacıyla uydurulmuş bir Hristiyan efsanesini, romantik bir hika-
yeye dönüştürmüş; onu kötü biri olarak değil kahraman olarak takdim etmiş ve
hatadan uzak ideal bir mesihî şahsiyet olarak sunmuştur.

Kronikte [Sultan] Mehmed dönemindeki birtakım siyasî ve askerî faa-
liyetler de mesihî bir önemle anlatılmıştır. Yukarıda İstanbul'un düşüşü, Bi-
zans'ın Yahudilere yaptığı eziyetten dolayı Tanrı tarafından Hristiyanlara
verilen ilahî bir ceza olarak yorumlandığı ve yıkılışın ilk adımı olarak kabul
edildiğini aktarmıştık. Mora'nın Osmanlılar tarafından fethi ise, Daniel kitabın-
da dört krallıktan biri olarak bahsedilen *Malhot Yavan*'ın (Yunan İdaresi)⁶³
sonuna işaret olarak yorumlanmıştır. Gerçekten de Mora'da Rumların yenilgi-
si, Bizans hanedanlığından hiç kimsenin kalmaması için Tanrı'nın bir tasarısı
olarak takdim edilmiştir.⁶⁴

Kapsali, Mora'nın düşüşünü tartıştıktan sonra [Osmanlı'nın] diğer se-
ferlerini anlatmaya başlar. Onun bütün bu olaylarla ilgilenmesinin sebebi as-
lında, daha sonra meydana gelecek büyük gelişmelere hazırlık mahiyetinde-
dir. Bu durum onun Osmanlıların Mısır'ı fetih hazırlıklarını anlattığı bölümlerde
de görülür. 1480 yılında ordusuyla Anadolu tarafına yola çıkan [Sultan] Meh-
med'in Mısır'a bir sefer düzenleyip düzenlemeyeceği bilinmemekle beraber,⁶⁵
Kapsali onun Mısır üzerine gitmek üzere harekete geçtiği kanaatindedir. Zira,
onun bildiği [Sultan] Mehmed, kesinlikle bunun için harekete geçmiştir; [Sul-
tan] Selim dönemindeki gelişmeler bunun en büyük göstergesidir. Kapsali [bu
konuyla ilgili] şunları yazar:

*“Şayet o [Sultan Mehmed] biraz daha yaşasaydı, Mısır'ı belki, hayır,
belki değil, kesinlikle fethederdi. Zira o gücünün zirvesindeydi. Ancak, ölümü
sebebiyle bu mümkün olmamıştır.... Mısır, ihtişamda kendisine benzeyen
torunu Selim tarafından fethedilmiştir. Onun döneminde devletin sınırları,*

⁶² Bkz. Babinger, s. 514.

⁶³ Seder, s. 68.

⁶⁴ Seder, s. 68.

⁶⁵ Babinger, s. 492.

onun [Sultan Mehmed] dönemindeki sınırlarının on katı genişliğe ulaşmıştır...⁶⁶

Sultan Selim, [Sultan] Mehmed'in başladığı işi tamamlamıştır. [Sultan] Mehmed'in faaliyetlerinin sonraki Osmanlı sultanlarının başarılarının başlangıç olması, Akkerman, Belgrad ve Rodos gibi yerlere yapılan başarısız seferlerin anlatımını müteakip Kapsali tarafından yapılan yorumlarda daha iyi görülür. Kapsali, söz konusu yerlerin "fetih zamanı"nın sırasıyla Bayezid ve [Kanunî Sultan] Süleyman zamanında geldiğini belirtir.⁶⁷ İşkodra'nın [Scutari] elden çıkması ile ilgili ise şunları yazar: "...o günden sonra Türkler, Sakboniya'nın (yani Dalmatya'nın) çoğunu fethettiler. Venediklilere çok az şehir bıraktılar."⁶⁸ Bu şekilde Venediklilerin Balkanlardaki toprak kaybına işaret edilmiş ve bu da mesihî coşku ve heyecanla anlatılmıştır.

Kapsali Bayezid dönemini anlatırken şu dört önemli konu üzerinde durmuştur: Yahudilerin İspanya'dan sürgünü, ki Kapsali'nin en fazla dikkat çektiği ve bölüm ayırdığı (40-83) olay budur. Kalan üç olay ise daha çok Osmanlı tarihini ilgilendiren meselelerdir: Bayezid'le kardeşi Cem arasındaki taht kavgası (37-39. bölümler), Venedik savaşları (84-89. bölümler) ve Sultan Selim'in tahta çıkışı (90-92. bölümler). Konuların anlatımında Kapsali'nin dahil ettiği, vurguladığı ya da bir ölçüye kadar da ihmal ettiği hususlardan aslında mesihî planla ilgili düşüncelerini öğrenmek mümkündür.

Bayezid dönemi ile ilgili üzerinde durduğu en önemli konu, yukarıda da belirtildiği üzere, dindaşlarının İspanya ve Portekiz'den sürülmesi meselesidir. Dönemindeki çoğu Yahudi gibi Kapsali de, "1492 felaketinin kurtarıcı karakterine" dikkat çeker.⁶⁹

Sürgün rivayetlerini uzun uzun verdikten sonra dikkatleri olayın önemi çeker. "Aslında biz bu sürgün olayını şer kabul ediyoruz; ancak bununla Tanrı (Yahudilerin) hayrını murad etmiştir" diyen Kapsali şöyle devam eder:

"...Bu sebeple, kim bilir, belki de şu anda [mesihî] krallığı(ımız)a kavuştuk; yıldızlar (karanlık) kaybolu(p tan ağı)ınca da kurtuluşumuz başlaya-

⁶⁶ Seder, s. 139.

⁶⁷ Seder, s. 112, 110, 122.

⁶⁸ Seder, s. 112.

⁶⁹ Bkz. Gershom Scholem, *Major Trends in Jewish Mysticism*, New York 1961, s. 247.

cak.... Zira dağınık İsrail'i toplayan Tanrı, sürgünleri toplamak için bizi bir araya getirmiştir..."⁷⁰

Kapsali, *Sefer ha-Pelia* ve *ha-Kana* isimli apokaliptik eserde "kurtuluş yılının 1490 yılında gerçekleşeceği" şeklindeki mesihî hesabın da doğru olduğunu kanaatindedir.⁷¹ O, olaya içten, yani cemaat içinden bakanların sürgünü kötü bir olay olarak nitelendirebileceklerini; ancak gerçekte sürgünün "kurtuluşun başlangıcı" olarak değerlendirilmesi gerektiğini iddia eder:

"...O günden sonra Tanrı, dağınık halkını bir araya toplamaya başladı. Böylece Kurtarıcı'nın gelişinden önce onlar bir arada olacak; o dönemde Yahudi halkının başına gelecekler, Daniel peygamber tarafından şöyle haber verilmiştir: 'Senin halkın millet olduğundan beri vaki olmamış bir sıkıntıya düçar olacak'. (Daniel 12/1) Sabredip mutlu sona kavuşana ne mutlu! 'Vakit geldi, gün yakın' (Hezekiel 7/6). Kurtarıcı'nın çıkış günü yaklaştı! 'Vaktinin gelmesi yakındır, günleri uzamayacaktır' (İşaya 13/22)".⁷²

Kapsali Portekiz sürgününü anlatırken mesihle ilgili bir başka rivayet nakleder. Fez sultanından Portekiz kralına gönderilen heyetin üyesi olan Yosef isimli bir din adamı (*rav*),⁷³ "Kâtip Ezra zamanında iki yetim kız kardeş (tarafından) yazılmış" bir Ahd-i Atîk görmüş. Ahd-i Atîk'in bu nüshasında "tsara" kelimesi altın harflerle yazılmış. Bu harfler ise mesihin 1530 yılında ortaya çıkacağını simgeliyormuş.⁷⁴ Mesihî planda sürgünün önemi, Kapsali'nin, şu iki olaya dikkat çekip büyük önem vermesinin sebebini de açıklar mahiyettedir: İsabella ile yeğeni Joanna'nın taht kavgası ile Müslüman Gırnata (Granada) krallığının düşüşü. Taht kavgasını anlattığı bölümün bitiminde Kapsali'nin konuya ilgi duyduğu sebebini şu ifadelerinden anlıyoruz:

"...Aragon kralı (Ferdinand) İspanya'nın tamamına hakim oldu. (İlginçtir) İspanya, İspan döneminden beri, pek çok idareci görmesine rağmen, bu şekilde tek bir hükümdar tarafından yönetilmedi... Fakat şimdi, Aragon kralı, hanımının krallığı da (Kastilya) dahil bütün krallıkları hakimiyetine aldı... Tanrı, İsrailoğulları'nın İspanya'da kalış süreleri son ermesi sebebiyle, onun (Ferdi-

⁷⁰ Seder, s. 287.

⁷¹ Seder, s. 287. Krş. Abba Hillel Silver, *A History of Messianic Speculation in Israel*, Boston 1959, s. 105-106.

⁷² Seder, s. 288.

⁷³ Seder, s. 283.

⁷⁴ Seder, s. 283-284.

nand) bütün topraklara hakim olmasını sağladı. Tanrı orada tek bir Yahudinin dahi kalmasını istemiyor..."⁷⁵

İspanya'nın Ferdinand ve İsabella idaresinde bütünlüğü, genel sürgün için ilahî planın bir parçası, yani sürgün İsrailoğulları'nın bir araya getirilmesi-nin ilk adımı olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple Kapsali İspanya'daki taht kavgasına büyük ilgi duymuştur. Zira bu kavga İsabella'nın tahtını koruması ve bir sonraki adımda İspanya'nın birliği ile sonuçlanmış; sürgün için şartlar da hazırlanmıştır. Aslında bu durum Kapsali'nin anlatımında İsabella tarafını tutma sebebini de açıklar mahiyettedir. İsabella'nın rakibi Joanna'nın saltanat iddiasının gayr-i meşrû olduğunu savunan Kapsali, İsabella'nın asilzadelerin kararıyla iktidara geldiğini de belirtme gereği duyar.⁷⁶

Kapsali'nin daha önce başkaları tarafından da dile getirilen,⁷⁷ tahta çıkış hakkının İsabella'ya olduğu şeklindeki düşüncesi, bir sonraki adımda İspanya'nın birliği sağlanarak sürgün için gerekli şartların oluşacağı kabulünden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla (ilahî takdirin de gereği olarak) Joanna'nın taht iddiası geçersizdir. Bu, Kapsali'nin Aragonlu II. John'un oğlu Carlos ile Navarrelili Blanche'nin ölümünü neden uzun uzun anlattığını da izah edebilir.⁷⁸ İsabella'nın Kastilya tahtına çıkışı ile Ferdinand'ın Aragon'da tahta çıkışı bir bütünün parçalarıdır. Carlos'un ölümüyle Ferdinand büyük bir rakipten de kurtulmuş,⁷⁹ böylece birliğin ilk adımı olan tahta çıkış gerçekleşmiştir.

Kapsali, Granada Müslümanları ile ilgili uzun anlatımlarını ise, Granada'nın düşüşünü merkeze alarak anlatmıştır.⁸⁰ Onun bu olayları uzunca anlatmasının iki önemli sebebi vardır: Bunlardan ilki, kitabın mukaddimesinde anlatılmıştır. Buna göre okuyucu milletlerin yükseliş ve batışındaki ilahî takdirin nasıl işlediğini görmelidir.⁸¹ Buna ilave olarak Gırnata'nın düşmesi sürgünle de irtibatlıdır. Kapsali'nin rivayetine göre, Kraliçe İsabella, Yahudi bir *kohenin*

⁷⁵ Seder, s. 210. İspanya'nın bütünlüğü kabulünün Yahudi Mesih düşüncesindeki etkisinin bir başka Yahudi tarihçi Abraham ibn Daud'taki yansıması için bkz. Cohen, s. 258-259.

⁷⁶ Seder, s. 200.

⁷⁷ Konuyla ilgili bkz. William H. Prescott, *History of the Reign of Ferdinand and Isabella the Catholic*, Philadelphia 1872, I, 192.

⁷⁸ Seder, s. 204-205.

⁷⁹ Krş. Prescott, I, 135-141.

⁸⁰ Seder, s. 217-236.

⁸¹ Seder, s. 218.

de teşviki ile Tanrı'nın Gırnata'yı ele geçirme fırsatı vermesi durumunda Yahudileri süreceğine dair yemin etmişti.⁸² Böylece Gırnata'nın düşmesi, sürgünle doğrudan irtibatlandırılmıştır.

Osmanlı tarihi ile konulara tekrar dönersek; Kapsali Bayezid dönemini anlatırken Bayezid'le Cem'in taht kavgasını anlatır, Cem'in yenilmesinden sonra önce Rodos, sonra da Fransa'ya kaçtığını belirtir.⁸³ Ancak onun Mısır'a kaçıışı, Mekke'ye hacca gidişi ve Bayezid'i bertaraf etmek için ikinci bir hamle yapmasına (1481-1482) ise hiç değinmez.⁸⁴ Kapsali, Cem'in Avrupa'ya kaçmasının Bayezid'e karşı bir tehdit olduğunun ve onun Avrupa ile ilgili konularda kontrol altında tutulmak istendiğinin tamamen farkındadır: "*Sultan Zuzumi hayatta olduğu sürece, sultan (Bayezid) diğer milletlere ordu göndermeye cesaret edemedi.*"⁸⁵ Kapsali, Cem'in ölümü üzerine Sultan Bayezid'in şöyle dediğini nakleder:

"*Bu anı dört gözle bekliyordum. 'Gerçek beklediğim gün bu gün' (Yeremya'nın Mersiyeleri 2/16). Zira, o (Cem) hayatta olduğu müddetçe, o (Bayezid) milletlerin üzerine gidemiyor, onları cezalandıramıyordu (Mezmurlar 149/7).*"⁸⁶

Kapsali, Cem'in kaçıışı ile ilgili olayları anlatırken, Venediklilerin Cem'in sığınma talebini reddedişlerini aptalca bir davranış olarak niteler; zira Cem'i ellerinde (bir koz olarak) tutmaları halinde Coron, Modon, Navarino ve Lepanto gibi kolonileri ellerinden çıkmayacağı gibi, Negroponte gibi kolonilerini ise geri alabileceklerini söyler.⁸⁷ Cem'in Avrupa macerasının Kapsali açısından bir diğer önemi de, bu olayın Osmanlı'nın Venedik seferleri, yani Hiris-

⁸² Seder, s. 232-233.

⁸³ Seder, s. 144-146. Kapsali, Cem'den Zumzumi olarak bahseder. Bu ifade Avrupalıların Cem için kullandığı "Zizim" kelimesinin bozulmuş halidir. Bkz. J. Von Hammer, *Histoire de l'Empire Otoman depuis son Origine Jusqua nos Jours*, Paris 1836, III, 342; Yosef ha-Kohen'de ise (*Divre ha-Yamim le-Malhe Tsarfat u Malhe bet Otman ha-Togar*, Amsterdam 1733, 46a) Cem'den "Cima", yani "Zizimo" şeklinde bahsedilmiştir.

⁸⁴ Krş. Hammer, III, 346-354; L. Thuasne, *Djem Sultan*, Paris 1892.

⁸⁵ Seder, s. 146. Krş. Sidney N. Fisher, *The Foreign Relations of Turkey 1481-1512*, Urbana 1948, s. 28-50.

⁸⁶ Seder, s. 288.

⁸⁷ Seder, s. 145.

tiyanlık üzerine seferler düzenleme sürecini başlatmasıdır. İslam ile Hristiyanlık arasındaki savaşlar, hiç şüphesiz mesihî bir öneme sahiptir.⁸⁸

Kapsali'nin sürgün sonrası gelişen tarihi olayları kayıt biçimi de onun mesihî meselelere öncelik vermesinin bir başka göstergesidir. Cem'in 1482 yılında Avrupa'ya kaçıışı ile 1499 yılında Venedik üzerine yapılan sefer arasındaki uzun tarihî kesit kronikte tamamen ihmal edilmiş, bunun yerine sürgünlerle ilgili rivayetlere ağırlık verilmiştir. Benzer şekilde, Venedik'le yapılan savaşlardan sonra Kapsali'nin ilgilendiği yegane konu, [Sultan] Selim'in tahta çıkışıdır. Aslında Kapsali'nin, Bayezid (ö. 1512) döneminin son on yılı ile ilgili rivayetleri bir Türkiye tarihinden ziyade, aşağıda da anlatılacağı üzere, kendi gözünde tam bir mesihî şahsiyet olan [Sultan] Selim'in yükseliş tarihidir.⁸⁹ Kapsali'nin, göreve gelmesiyle beraber büyük mesihî faaliyetlerde bulunan böyle önemli bir şahsiyetin tahta çıkışına özel bir önem verdiği görülmektedir.

Kapsali'nin mesihî mesajı, [Sultan] Selim dönemini anlatırken daha da belirginleşir. Mısır'ın Osmanlı hakimiyetine girişinin en detaylı anlatıldığı eserde [Sultan] Selim tam bir mesihî şahsiyet olarak öne çıkar. Mısır dönemine ait bir Yahudi rivayetini nakleden Kapsali, Ahd-i Atîk'in şu pasajındaki bir ifadenin Sultan Selim'e işaret ettiğini söyler: "...Ve Rab tez giden buluta binmiş Mısır'a gidiyor..." (İşaya 19/1). Kapsali pasajda geçen ["tez" anlamına gelen] "kal" [קל] kelimesindeki sayısal değer, Selim'in yazıldığı harflerin (sameh, lamed, mem) sayısal değeriyle (gematria) aynı olduğuna^(*) dikkat çeker⁹⁰ ve şöyle der:

"...Ve Mısır putları O'nun önünde titriyor" [İşaya 19/1], yani [Sultan] Selim Mısır'a hakim olduktan sonra '...Putlar tümüyle ortadan kalkacak' (İşaya 2/18) ve oradaki (Mısır) putlar imha edilecek; bu da kurtuluş gününde gerçekleşecek. Buna göre 'terennüm zamanı gelecek, memleketimizde büyük kum-

⁸⁸ Krş. Cohen, s. 238-239.

⁸⁹ Kapsali, Bayezid'in, bizzat kendisi tarafından idam edilen iki oğlunun tavırları ile ilgili ilginç bilgiler verir. Kapsali'nin bu konuya ilgi duymasının sebebi ise, iki oğlunun idamı ile [Sultan] Selim'in tahta çıkışının önündeki iki önemli rakibin bertaraf edilmesinden kaynaklanmaktadır (Seder, s. 306, 307). Onun, Bayezid'in Mısır'la mücadelesine ilgisi ise, "tahta geçtikten sonra babasının intikamını almak için Mısır'ı fethederek Memlûkleri ortadan kaldıran (Bayezid'in) oğlu, kudretli ve muhteşem [Sultan] Selim'in Mısır seferini" anlatmak için ön bilgi verme amaçlıdır (Seder, s. 305).

^(*) מל = 60, ל = 30, ד = 40 = 130 (Çeviren).

⁹⁰ Seder, s. 435.

*runun sesi işitilecek'; Mesih bizim dürüstlüğümüzde çabucak gelecek, zira bu sürgünle Rab dağınık İsrail'i bir araya toplamaya başladı..."*⁹¹

[Sultan] Selim'in Mısır'a hakimiyeti kurtuluş zamanının bir işaretçisi ve mesih'in çıkışının yaklaştığının bir müjdesi kabul edilmesi dolayısıyla, Mısır'ın fethi kronikte uzun bir bölüm olarak (110-142) detaylıca anlatılmıştır. "Günlerin sonunda" Mısır'ın yıkımının mesih doktrininde önemli bir yer işgal ettiği hatırlatılmalıdır.⁹²

Daha sonra Kapsali, Mısır fâtihi [Sultan] Selim'in mesihî bir şahsiyet olduğunu ispatlamak için Yahudi geleneğinden başka örnekler de verir.⁹³ Ahd-i Atîk'in Mika bölümünde mesihî dönemin bahsedildiği pasajda bahsi geçen kral "[Sultan] Selim" olarak yorumlanır: "...Halkına esenlik getirecek... Asurlular ülkemize saldırıp kalelerimizi ele geçirince onlara karşı çok sayıda önder çıkaracağız..." (Mika 5/4). [Sultan] Selim'in "Asur" ile birlikte zikredilmesinin sebebi ise, onun Dulkadir Beyi Alâüddevle (ö. 1515) ile karşı karşıya gelmesini hatırlatma amaçlıdır:

"...Büyüklerimizin anlattığına göre (Dulkadir Beyi) Alâüddevle Asur milletinden ya da en azından onların toprakları ve şehirlerinin bulunduğu coğrafyada yaşıyormuş. Bu sebeple Türk sultanı, Alâüddevle'yi (topraklarını) fet-hedince, Asur topraklarına hakim oldu; bundan sonra o ([Sultan] Selim) Asurlu olarak isimlendirildi..."

Asur'un Mısır'a girişinde İsrailoğulları'nın başına gelenler ise Ahd-i Atîk'ten iki pasaj birleştirilerek şöyle anlatılmıştır: "...deniz tarafından gelerek onları (Firavun'un adamlarını) yakaladılar" (Çıkış 14/9) ve "...Yalnız İsraili-ler'in yaşadığı yerler aydınlıktı.." (Çıkış 10/23). Bu pasajlarla ise [Sultan] Selim'in Tomanbay'a karşı kazandığı zafer ve onun Mısır'da idareyi alışından sonra Yahudilerin önceki idareden gördükleri baskıdan kurtuluşları anlatılmak istenmiştir. Yukarıdaki anlatımlardan anlaşılacağı üzere, Kapsali, kroniğinin sonlarında Alâüddevle gibi ([Sultan] Selim'e kıyasla pek de önemli olmayan) bir şahsiyete sadece onun mesihî rolüne işaret amacıyla değinmiştir.⁹⁴ Yani

⁹¹ Seder, s. 435.

⁹² Krş. Isaac Abravanel, *Yeşi'ot Meşiho*, Könisberg 1861, 35b.

⁹³ Seder, s. 446; krş. Porges, s. 25.

⁹⁴ Benzer şekilde Kapsali'nin, Yavuz'un "Ben Haniş" (Suriye'de ayaklanan Şii lider İbn Haneş) isyanı ile ilgilenmesinin sebebi ise, isyanın Sidon'u da içerisine alan Filistin bölgesinde patlak vermesinden kaynaklanmaktadır. İsyanın bertaraf edilmesinden

onunla ilgili rivayetleri (tarihî açıdan öneminden ziyade) Mesih ve mesihî dönemden bahseden bir pasajın [Sultan] Selim’le ilgili değerlendirilmesi bağlamında verme gereği duymuştur.

Erken dönem Mesih anlayışında Roma’nın Persler tarafından yıkılacağı şeklinde bir rivayet [kehanet] vardı.⁹⁵ Sonraki dönem yorumlarda ise Türk fatihler “Pers/İranlılar” olarak yorumlanmıştır.⁹⁶ Bu yorumdan dolayıdır ki Kapsali, kroniğinde [Sultan] Selim’in İran seferlerine de yer vermiştir.⁹⁷ Dulkadiroğulları topraklarına hakim olmasından sonra [Sultan] Selim’in, Kapsali tarafından “Asurlu” olarak isimlendirilmesinde olduğu gibi, İran’ın fethi ile ilgili rivayetler ile de (Yahudi geleneğinde) kendilerinden Hristiyanlığın yıkıcıları olarak bahsedilen İranlıların gerçekte “Türkler” olduğu ifade edilmek istenmiştir. [Sultan] Mehmed’in Koreş’e benzetilmesi gibi [Sultan] Selim de dünya kralları ile mukayese edilmiştir. Kapsali bu bağlamda Selim hakkında şunları söyler: “...Yargı, ölçü ve tartılarla (Levililer 19/35) ilgili icraatlarında o, İmparator Koreş, Medli Darius ve Büyük İskender’e benzer...”⁹⁸

Kronikte mağlup olan Memlûk sultanı Kansu Gavri’nin çöle terkedilmiş hazinesi ile ilgili uydurma olduğu her halinden belli olan anlatım da mesihî bir üslupta sunulmuştur. [Sultan] Selim’in hazineyi ele geçirmesi, Kapsali’nin onu Ahd-i Atîk’te ismi geçen “kuzey kralı” olarak nitelendirmesine sebep olmuştur:

“...Fakat o, altın ve gümüş hazineleri ele geçirecek, Mısır’ın bütün kıymetli şeylerine sahip olacak; Lubîlerle Habeşliler onun adımlarını takip edecek...” (Daniel 11/43).⁹⁹

[Yavuz Sultan] Selim’in mesihî karakterini vurgu sadedinde Kapsali, faaliyetlerini mesihî kral Süleyman peygamberin icraatlarını anımsatır ifadeler-

sonra Suriye-Filistin sınırındaki Sidon Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Konunun mesihî bağlamda değerlendirilmesi konusunda bkz. Isaac Abravanel, *Peruş ‘al Neviim u Ketuvim*, Jerusalem 1959-1960, s. 224 (Zekarya 9/2’ye yaptığı tefsir bölümünde).

⁹⁵ Bkz. Yoma 10a’dan naklen Silver, s. 112, dipnot 4.

⁹⁶ Krş. Isaac Abravanel, *Maşmi’a Yeşu’a. Peruş ‘al Neviim u Ketuvim* içinde, s. 401; Isaac Abravanel, *Yeş’ot Meşih*, 35a.

⁹⁷ *Seder*, s. 338-353.

⁹⁸ *Seder*, s. 463.

⁹⁹ *Seder*, s. 443. Krş. Yosef ha-Kohen’in *Divre ha-Yamim* adlı eserinde ise (1733, 65a) hazinenin saklandığı kaydedilmiştir.

le anlatır.¹⁰⁰ Kapsali, [Sultan] Selim'i "Türklerin Kral Süleymanı" olarak takdim eder.¹⁰¹ Kapsali, [Sultan] Selim'in küçük bazı sınır çatışmalarında takip ettiği rotayı, Hz. Süleyman'ın Aşmeday tarafından krallığından sürülmesini kıyasla anlatır.¹⁰² [Sultan] Selim'in Hz. Süleyman'a benzetilmesi, bilgelik yönüne işaret ederken daha da belirgin hale gelir. Bilgeliği ona kıyas edilir. [Sultan] Selim'in bilgeliğine verilen önem daha *Seder*'in en başında, mukaddimesinden de anlaşılabilir. Kapsali, bilgeliği, [Sultan] Selim'in karakterinin bir parçası olarak görür: "...*Büyük Sultan Selim'deki bilgelik diğer kralların hiçbirinde yoktur.*"¹⁰³ Selim, bilgeliği sayesinde, kendisine emanete hıyanet eden bir çobanın yalancılığını ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁴ Kayıp mücevherlerini bulduğu şeklinde bir Türk'ü kandıran Arabın (*Yişmaelî*) meselesinde adaleti ancak [Sultan] Selim icra edebilir.¹⁰⁵ Yahudi bir tabibin daha yüksek ücret alabilmek için çevirdiği bir dümeni de önceden fark ederek önleyebilecek kimse de ancak [Sultan] Selim'dir.¹⁰⁶ Kapsali, [Sultan] Selim'in bilgeliğini anlatırken, Ahd-i Atîk'te Hz. Süleyman'ın bilgeliğinin anlatıldığı pasajlardaki ifadeleri kullanır: "...Tanrı, [Sultan] Selim'in kalbine bilgelik ihsan etmiştir" (I. Krallar 5/9);¹⁰⁷ "...*Ve adaletle hükümlerin diye Tanrı'nın hikmeti onunladır*" (I. Krallar 3/28);¹⁰⁸ "...*Onun bilgeliği ve yüceliği, doğudaki halkların hepsini gölgede bırakır.*" (I. Krallar 5/10).¹⁰⁹

Kapsali, Mısır'ın fethinden sonra bazı kimselerin idamını anlatırken, Memlûk bürokratlarından birinin dul eşinin, kocasını gömmek amacıyla [Sul-

¹⁰⁰ Süleyman'ın mesihî yönü hakkında bkz. Frederick P. Bargebuhr, *The Alhambra: a Cycle of Studies on the Eleventh Century in Moorish Spain*, Berlin 1968, s. 118, 131.

¹⁰¹ *Seder*, s. 310.

¹⁰² *Seder*, s. 310. Yavuz'un İran şahının efsanevî tahtını ele geçirmesi (*Seder*, s. 350, 365), Hz. Süleyman'a benzetilen bir başka yönüdür. Süleyman'ın tahtının mesihî önemi için bkz. Bargebuhr, s. 128-131. G. Cohen'in mimarideki sembolik önemle ilgili tartışması (s. 244) aklı, Kapsali'nin Venedik'teki bina ve anıtlara büyük ilgisinin, orada kaldığı sırada (Mayıs 1509-Ocak 1514) başladığını aklı getirmektedir.

¹⁰³ *Seder*, s. 5.

¹⁰⁴ *Seder*, s. 324-325.

¹⁰⁵ *Seder*, s. 325-327.

¹⁰⁶ *Seder*, s. 328-330.

¹⁰⁷ *Seder*, s. 324.

¹⁰⁸ *Seder*, s. 327.

¹⁰⁹ *Seder*, s. 336.

tan] Selim'e yüklü miktarda bir para teklif ettiğinden bahseder.¹¹⁰ Ancak para kocası tarafından adını bilmediği bir kâtibine emanet edilmiştir. Kâtip izini kaybettirmesine rağmen, [Sultan] Selim bilgeliği ile bu kâtibi bulmuş ve parayı kendisinden almıştır. Kapsali, "bütün Arap ve Mısır ileri gelenlerinin, sultanın dillere destan adaletine şahit olduğunu, adaletle hükmetmesi için Tanrı'nın kendisine bahsettiği hikmeti gördüklerini" iddia eder (I. Krallar 3/28). Aslında bu anlatım, Hz. Süleyman'ın iki bebek hakkında verdiği hükmün [Sultan] Selim'e uyarlanmış versiyonundan başka bir şey değildir.

Kapsali'nin anlatımında [Sultan] Mehmed gibi [Sultan] Selim de Yahudilerle dost bir padişahdır. Kapsali, [Sultan] Selim'in "cezalandıracağı büyük kral ve milletlere karşı yapacağı savaşlar için kendisine top ve ateşli silahlar imâl etmelerinden dolayı" Yahudileri çok sevdiğini belirtir.¹¹¹ Selim'in Yahudileri sevdiğini ispat için bazı örnekler de verir. Meselâ, İslâm hukukundaki bir hükme binaen Osmanlı hakimiyetinden sonra inşâ edildikleri için Bayezid tarafından kapatılan sinagoglar, [Sultan] Selim tarafından tekrar açılmıştır.¹¹² İslâm hukukundaki hükme rağmen Selim böyle bir icraatta bulunmuştur. [Sultan] Selim'in bir başka cesur icraatı da, daha önce zorla Müslümanlaştırılan bazı Yahudilere eski dinlerine dönme müsaadesi vermesidir.¹¹³ Kapsali, [Sultan] Selim'in Yahudiler lehine icraatları ile ilgili iki de örnek verir. Örneklerden ilkinde Selim, Yahudilere kötü muamele eden kadıaskerini cezalandırmış;¹¹⁴ diğerinde ise üzerine yanlışlıkla çamur sıçratan bir Yahudiye öldüresiye döven Türk asilzadelerinden birini idam ettirmiştir.¹¹⁵ Bahsi geçen bu olayların gerçekten vukû bulup bulmadığı bir yana, verilen örneklerde [Sultan] Mehmed gibi Selim'in da Yahudilerin iyilik ve mutluluğuna özel bir önem verdiği ifade edilmek istenmiştir. Gerçekten de Kapsali, [Sultan] Selim'in benzer cürmün işlendiği iki ayrı olayda, Türke acımayıp onu cezalandırırken, Yahudiye affetti-

¹¹⁰ Seder, s. 419-422.

¹¹¹ Seder, s. 327. Krş. H.H. Ben-Sasson, "Galut u Geula be-'enav şel Dor Gole Sefarad", *Sefer Yovel le-Yitshak Baer*, Jerusalem 1960, s. 224-225.

¹¹² Seder, s. 327-328. Fatih, İstanbul'un fethinden sonra yeni sinagogların inşâ edilmesine müsaade etmiştir (Sambari, 71a). Ancak, Bayezid'in Yahudi bir tabibi İslâm'a girmeye zorladığına dair uydurulmuş bir hikaye olmasına rağmen [bkz. H.H. Ben-Sasson, "Dor Gole Sefarad 'al 'atsmo", *Tsion* XXVI (1961), s. 28], onun sinagogları kapattığına dair herhangi bir atıfa rastlamadığımı özellikle belirtmeliyim.

¹¹³ Seder, s. 328.

¹¹⁴ Seder, s. 328.

¹¹⁵ Seder, s. 331-332.

ğine dair bir olay daha bahseder. Anlatımına göre, sokağa çıkma yasağının ilân edildiği bir dönemde sokakta yakaladığı bir Türk uşağı idam ettiren [Sultan] Selim, aynı hatayı yapan tebaadan bir Yahudiye affetmiştir.¹¹⁶ [Sultan] Selim'in Yahudilere karşı merhametine dair bir başka olay da, bir sokaktan geçtiği esnada yanlışlıkla üzerine gülsuyu döken İspanyol sürgünü bir Yahudiye karşı muamelesidir.¹¹⁷ Sultanın maiyeti, bu hareketinden dolayı Yahudiye ve ailesini cezalandırmak istedi ise de, [Sultan] Selim, İspanya'dan sürgün olarak gelen, aslında padişaha hürmet gayesiyle gül suyu dökmek isteyen bu kimsenin Türk örf ve adetlerini bilmediği için böyle davrandığını söyleyerek Yahudiye affetmiştir. Kapsali bu örnekle Selim'in sürgün Yahudilerin yeni memleketlerine yerleşim sürecinde yaşadıkları uyum problemleri ile de ilgilendiğini anlatmak istemiştir.

Bir başka hikayede¹¹⁸ ise İslâmiyet'e giren bazı Yahudilerin aşağılanmasına iştirak eden bir [Sultan] Selim karakteri resmedilmiştir. [Sultan] Selim, rüyasında Hz. Muhammed'in kendisini İslâm'a davet ettiğini iddia edip Müslüman olmaya karar veren saray hekimi bir Yahudinin İslâm'a girmesine rıza göstermemiştir. Ancak Yahudinin böyle bir tertiple İslâmiyet'e Allah rızası için değil de, maaşının yükselmesi amacıyla girdiğini bilmesine rağmen, baş vezirinin ısrarı ile istemeyerek de olsa Müslümanlığını onaylamıştır. Fakat hemen ardından da hekimi az bir maaşla şöyle diyerek bir tekkeye göndermiştir: "...*(Peygamberi gören senin gibi) mübarek biri, kendini ibadete vermeli, tabiplik gibi dünyalık işlerle uğraşmamalı!...*".

Kapsali zihnindeki ideal sultan imajının gereği olarak [Sultan] Mehmed gibi [Sultan] Selim'in acımasızlıkları –ki, Sultan Selim bu icraatları sebebiyle [Sultan] Selim olarak isimlendirilmiştir - ile ilgili örnekler de verir. Diğer bazı [Sultan] Selim hayranları gibi o da, adalet ve toplumsal konularda acımasız davranan [Sultan] Selim'in bu icraatını, Osmanlı gibi büyük bir devlette düzenin sağlanması amacıyla yapıldığı şeklinde savunur.¹¹⁹ Kapsali, Selim'in saldırganlıklarını ya da cinayetlerini saklama gereği duymaz. Gerçekliğine bakmaksızın bu davranışlarını bazen tasdik, bazen de anlayışla karşılar mahiyette uzun uzun anlatır. Bir başka açıdan bakıldığında [Sultan] Selim'in eleştirile-

¹¹⁶ Seder, s. 322-324.

¹¹⁷ Seder, s. 330-331.

¹¹⁸ Seder, s. 328-330.

¹¹⁹ Krş. Hammer, IV, 137.

bileceği pek çok olay nakleder. Bu hikayelerin çoğu, [Sultan] Selim'in Yahudilere iyi davrandığını göstermek için anlatılmıştır; ancak, yukarıda da bahsedildiği üzere, [Sultan] Selim'in sokağa çıkma yasağına riayet etmeyen bir uşağı öldürmesi ya da Yahudiye hakaret eden bir Türk asilzadesini idam etmesi gibi verdiği örnekler, aslında onun aynı zamanda acımasızlığına da örnek verilebilecek icraatlarıdır. Benzer şekilde onun Mısır'ı tahrik için yazdığı düzmece mektuplar, Memlûklü esirleri idamı¹²⁰ ya da Memlûklü bürokratin dul eşinin parasını bulup el koyması¹²¹ gibi bilgeliğine dair anlatılanlar, onun zalim davranışlarına örnek olarak da kullanılabilir. Kapsali, [Sultan] Selim'in Mısır'a hakim olmasından sonra yanlış ölçü ve tartı yapan bir Arabı idam ettirmesini ise, Mısır'da süre gelen kanunsuzlukların ortadan kaldırılması amacıyla yapılmış, yerinde bir icraat olarak niteler.¹²² [Sultan] Selim'in kardeşleri Ahmed ve Korkut'un bertaraf edilerek öldürülmesini anlattıktan sonra ise, bunların ve yeğenlerin kendi aralarındaki mektuplaşmalarından bahsederek öldürülmelerinin haklı gerekçelere dayandığını imâ eder; zira öldürülmedikleri takdirde isyan edebilecek, dolayısıyla da [Sultan] Selim (Mısır'ın fethi de dahil) herhangi bir savaşa çıkamayacak, İstanbul'da çakılıp kalacaktır.¹²³

Roma'nın yıkılması İstanbul ve Rodos'un fethinden sonra gerçekleşecektir.¹²⁴ Kapsali Rodos'un fethine bizzat şahit olmuş; Rodos'tan Girit'e gelen sığınmacıları kendi gözleri ile görmüş;¹²⁵ manzaradan çok etkilenmiş, hatta duygularını dile getirmek için üç uzun *halatsot* (kâfiyeli nesir) bile kaleme almıştı.¹²⁶ Rodos fatihi Sultan Süleyman hakkında şunları söyler:

¹²⁰ Seder, s. 381-383.

¹²¹ Seder, s. 419-422.

¹²² Seder, s. 435.

¹²³ Seder, s. 332-335. Kapsali ayrıca herhangi bir kaynak belirtmeksizin Bayezid'in oğlu Yavuz tarafından zehirlenerek öldürüldüğü şeklinde bir dedikodudan da bahseder. Bkz. Seder, s. 318.

¹²⁴ Yahudi din adamlarının bu kehaneti için bkz. Silver, s. 113, not 7: Moşe ben Yosef di Trani; Silver, s. 130, not 74: Avraham ha-Levi; krş. A. Neubauer, "Kibutsim 'al Inyane 'aseret ha-Şevatim u Bene Moşe", *Kovets 'al Yad*, IV (1888), s. 45-46'dan naklen E. Strauss, *Toldot ha-Yahudim be-Mitsrayim u Suriya*, Jerusalem 1944-1945, II, 73.

¹²⁵ Seder, s. 530.

¹²⁶ Bunlar: 1. "*Hatan ve Kala*" (162. bölüm): Bu bölümde Osmanlı'nın Rodos'u fethi, gelinle (Rodos) damadın (Kanuni) birbirine kavuşmasına benzetilerek anlatılmıştır; 2. "*Rabot banot*" (163. bölüm): Bölümde Rodos yeni kocasına (Kanuni) giden kadına, etrafındaki adacıklar ise analarını (Rodos) takip eden kızlara benzetilmiştir;

“...O Türk sultanlarının onuncusudur. ‘...onuncu Rabbe mukaddes olacak’ (Levililer 27/32); ‘..onun döneminde Yahuda ve İsrail himaye görecek’ (Yeremya 23/6); ‘...ve Kurtarıcı Siyon’a gelecektir’ (İşaya 59/20)”.¹²⁷

Rodos’un fethi ile ilgili olarak ise şunu söyler: “...Bu zafer, Türklerin en önemli zaferlerinden biridir.”¹²⁸ Süleyman’ın, Sultan Selim’den daha muhteşem olduğunu, Rodos’un fethi anlattığı bölümde daha iyi anlıyoruz; zira Rodos’un düşmesi, Roma’nın düşmesinden bir önceki olay olup sırasıyla fethedilen İstanbul ve Rodos’la ilgili Yahudi din adamlarının kehanetleri teker teker gerçekleşmiştir. Nihai olarak Roma’nın düşüş umudu, daha doğrusu beklentisinin ardından da Mesih ortaya çıkacaktır. Kapsali bu beklentisini ifadelerle kesin olarak dile getirir:

“...Rabbimden bir şey diledim, o da gerçekleşecektir (Mezmurlar 27/4): Kayda değer meselelerin yazılması gerektiği gibi, Tanrı’nın peygamber kulları vasıtasıyla dillendirdiği güzel şeyler de yazılmalıdır, ‘zira Tanrı İsrail ile ilgili güzel şeyler söyler’ (Sayılar 10/29). ‘Haydi, yüzümüzü Siyon’a’ (Mika 4/11) ve ‘Tanrı aslanının binasına çevirelim.’ İsrail, bir araya gelişini ve Kurtarıcı, Padahzur’un oğlu Gamaliel’in ortaya çıkış sevincini yaşasın.”¹²⁹

Kapsali nazarında Rodos’un düşmesi bir yönüyle mesihin çıkışıyla da ilgili olduğu için kronikte detaylıca anlatılmıştır.¹³⁰

Rodos’un fethinden hemen sonra Girit’te büyük bir veba salgını başlamıştı. Veba ile mücadele için Venedik hükümeti tarafından kurulan heyete

3. “Mi ve-mi ha-holhim”: (164. bölüm) “mem” ile başlayıp “reş” ile biten dörtlüklerden oluşan makâmde Rodos’un düşmesinin sevinci dile getirilir. Rodos’un düşmesi Avrupa’da geniş yankı bulmuş, pek çok Avrupalı’nın mersiye yazmasına sebep olmuştur. Bkz. Carl Gollner, *Turcica: Die Europäischen Turkendrucke des XVI. Jahrhunderts*, Berlin 1961, I. Kapsali’nin Seder’inde uzunca anlattığı İstanbul’un fethi, İran’ın zaptı, Alâüddeve, Mısır ve Rodos’un fethi gibi her önemli olayı oldukça uzun kafiyeyle bitirdiği belirtilmelidir. G. Cohen’in, İspanya’da Yahudi “övinç ve umudunun” yeniden elde edilmesinde şiirin rolü hakkında söyledikleri ışığında düşünüldüğünde bu üslubun dikkat değer bir olgu olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Krş. Cohen, s. 268.

¹²⁷ Seder, s. 481. Sultan Süleyman’ın onuncu padişah olmasına, XVI. asır Yahudi din adamlarından Selanikli rabbi Moşe Almosnino da dikkat çeker. Bkz. Extremos y Grandezas de Constantinopla, Madrid 1638, s. 172.

¹²⁸ Seder, s. 528.

¹²⁹ Seder, s. 481.

¹³⁰ Seder, 154-164. bölümler

atananlar arasında Kapsali de vardı.¹³¹ Kapsali *Seder*'ini işte bu dönemde, Yahudi cemaatinin garantınaya alındığı esnada yazmıştır. *Seder*'e *Koah ha-Şem* ve *Hasde ha-Şem* adında iki kısa tarihî risale de ilave edilmiştir. *Koah ha-Şem* 1523 yılında *Seder*'in tamamlanmasından hemen sonra, diğerini ise ertesi yıl (1524) kaleme alınmış olup, ilk risalede (*Koah ha-Şem*) veba salgını sırasında Yahudi cemaatinin durumunun anlatılması yanında eski bir ilâhiyat problemi olan bu tür afetlerde kötülerin yanında iyilerin de acı çekmesi konusu tartışılmıştır.¹³² Anlatımı mesihî anlamlar yüklüdür. İspanya sürgünü ile birlikte Yahudilerin sefilliği ile Yahudi olmayanların (*Gentiles*) gönenci arasındaki derin uçurumdan hareketle kurtuluş günün gelip gelmediği Yahudilerin bu problem üzerine yoğunlaşmasına sebep olmuştu.¹³³ Kapsali bu kısa risalesi ile hali hazırdaki veba ile ilgili meseleler yanında, sürgün ve kurtuluş meselelerini de değerlendirmiştir. Risalenin sonunda şunları söyler:

“...Ve biz, hepimiz bugün burada, gecenin koyu karanlığı gibi üzerimize çöken sürgün hayatındayız. ‘İşte bak! Tanrı, günlerin geldiğini söylüyor’ (Yeremya 30/3) ve ‘çocuklar(ı) kendi sınırlarına dönecek’ (Yeremya 31/17). ‘...ve senin Rabbin sana sevinecek’ (İşaya 62/5)”¹³⁴

Benzer şekilde Yahudilerin, Kanuni'nin Mısır valisi Ahmed Paşa isyanı sırasında çektikleri sıkıntıların anlatıldığı *Hasde ha-Şem* isimli eserde de Tanrı'nın Yahudilere bahşettiği ilahî yardım hatırlatılır.¹³⁵

Ancak Kapsali'nin Rodos'un fethinden hayatının sonuna kadar derin bir suskunluğa gömülmesi,¹³⁶ Mesih'in çıkmaması sebebiyle büyük bir hayal kırıklığı yaşayarak kabuğuna çekildiği şeklinde de değerlendirilebilir.

Yazar, Eliyahu Kapsali'nin Seder Eliyahu Zuta [isimli kroniği] üzerine hazırladığı doktora tezine katkılarından dolayı danışmanı Prof. Dr. Isadore Twersky'e (Harvard Üniversitesi) teşekkürlerini sunar. Bu makale, söz konusu

¹³¹ *Seder*, s. 530-535.

¹³² *Koah ha-Şem*, 271b.

¹³³ Bu konuda, meselâ, Kapsali'nin çağdaşı İtalyan Yosef ben Yahya'nın görüşleri okunmaya değer. Bkz. Ben-Sasson, “Galut u Geula...”, s. 219.

¹³⁴ *Koah ha-Şem*, 292b.

¹³⁵ Krş. *Hasde ha-Şem*, 294b.

¹³⁶ Kapsali'nin ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1549 yılı Eylül'ünden hemen sonra öldüğü belirtilir. Bu cemaatte kaleme alınan son hukuk kitabı onun adını taşımaktadır. Bkz. Hartom, s. 141 (no. 106, 16 Eylül 1549 tarihli).

doktora tezinin bazı bölümlerinin gözden geçirilmiş özeti mahiyetindedir. Makalede Seder'e yapılan atıflar, halen Harvard Üniversitesi arşivinde bulunan tezin bölümü olarak hazırlanan metne aittir.

Kaynakça

- A. Neubauer, "Kibutsim 'al Inyane 'aseret ha-Şevatim u Bene Moşe", *Kovets 'al Yad*, IV, 1888.
- Abba Hillel Silver, *A History of Messianic Speculation in Israel*, Boston 1959.
- Avraham ben Solomon of Torrutiel, *Sefer ha-Kabala, Medieval Jewish Chronical and Chronological Notes*, ed. A. Neubauer, Oxford 1887.
- Avraham Zacuto, *Sefer Yuhasin*, London 1857.
- Carl Gollner, *Turcica: Die Europäischen Turkendrucke des XVI. Jahrhunderts*, Berlin 1961.
- David Ganz, *Tsemah David*, Warsaw 1859.
- E. Shmueli, *Don Yisthak Abravanel ve-Geruş Sefarad*, Jerusalem 1963.
- E. Strauss, *Toldot ha-Yahudim be-Mitsrayim u Suriya*, Jerusalem 1944-1945.
- E.S. Hartom-U. Cassuto (eds.), *Takanot Kandiya u Zihronoteha*, Jerusalem 1943.
- Extremos y Grandezas de Constantinopla*, Madrid 1638.
- Franz Babinger, *Mohamet II le Conquérant et son Temps*, Paris 1954.
- Frederick P. Bargebuhr, *The Alhambra: a Cycle of Studies on the Eleventh Century in Moorish Spain*, Berlin 1968.
- Gershom Scholem, *Major Trends in Jewish Mysticism*, New York 1961.
- Gerson D. Cohen, *a Critical Edition with a Translation and Notes of The Book of Tradition (Sefer ha-Qabbalah) by Avraham Ibn Daud*, Philadelphia 1967.
- H.H. Ben-Sasson, "Dor Gole Sefarad 'al 'atsmo", *Tsion* XXVI, 1961.
- H.H. Ben-Sasson, "Galut u Geula be-'enav şel Dor Gole Sefarad", *Sefer Yovel le-Yitshak Baer*, Jerusalem 1960.
- Harry A. Wolfson, *Philo*, Cambridge 1947.
- I. Rarzilay, *Between Reason and Faith, Anti-Rationalism in Italian Jewish Thought 1250-1650*, The Hague 1967.

- Isaac Abranavel, *Maşmi'a Yeşu'a* (aynı müellifin *Peruş 'al Neviim u Ketuvim* içinde basılmıştır (Jerusalem 1959-1960).
- Isaac Abravanel, *Peruş 'al Neviim u Ketuvim*, Jerusalem 1959-1960.
- Isaac Abravanel, *Yeşi'ot Meşiho*, Könisberg 1861.
- J. Von Hammer, *Histoire de l'Empire Otoman depuis son Origine Jusqua nos Jours*, Paris 1836.
- Kapsali, *Koah ha-Şem*, 288b. (British Museum MS 1059, Add. 19, 971 (Se-der'e mülhak).
- L. Thuasne, *Djem Sultan*, Paris 1892.
- Moses Lattes (ed.), *De Vita et Scriptis Eliae Kapsalii* (İbranicesi: *Likutim Şonim mi-Sefer Deve Eliyahu*), Padua 1869.
- N. Porges, "Elie Capsali et sa Chronique de Venise, pieces justificatives", *Revue des Etudes Juives*, LXXIX (1924).
- Nuh Arslantaş, *Mısır'da Türkler, Araplar ve Yahudiler: Yahudi Tarihçi Yosef Sambari'nin Sefer Divrey Yosef İsimli İbranice Kroniği Bağlamında Bir İnceleme*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Peruş Nevu'ot ha-Yeled*, Jewish Theological Seminary of America, MS Adler 1919.
- Robert Schwoebel, *The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of the Turk 1453-1517*, Nieuwkoop 1967.
- Sidney N. Fisher, *The Foreign Relations of Turkey 1481-1512*, Urbana 1948.
- V. Tcherikover, *Hellenistic Civilization and the Jews*, Philadelphia 1959.
- William H. Prescott, *History of the Reign of Ferdinand and Isabella the Catholic*, Philadelphia 1872.
- Yosef ha-Kohen, *Divre ha-Yamim le-Malhe Tsarfai u Malhe bet Otman ha-Togar*, Amsterdam 1733.
- Yosef ha-Kohen, *Sefer Divre ha-Yamim le-Malhey Tsarfai u Malhe Bet Otman ha-Togar*, nşr. David A. Grosss, Jerusalem 1955.
- Yosef Sambari, *Divre Yosef*, 72a-72b. (Manuscript 130, Library of the Alliance Israélite Universelle).
- Yosef Yavets, *Or ha-Hayyim*, Novidavahr 1794.
- "Ha-Rav Eliyahu Kapsali ve sifro Seder Eliyahu Zuta", nşr. M.A. ha-Levi, *Min-hah le-Avraham (Elmaleh)* içinde, Jerusalem 1959.

A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle of the Ottoman Empire: *the Seder Eliyahu Zuta* of Elijah Capsali and its Message

Citation / ©- Berlin, C. (2016). A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle of the Ottoman Empire: *the Seder Eliyahu Zuta* of Elijah Capsali and its Message, translate: Nuh Arslantaş, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 16 (2), 351-380.

Abstract- *One of the most crucial sources of Ottoman history are Hebrew chronicles written by Jewish historians. However, the most striking one among all is Jewish historian Eliyahu Capsali's (1483-1555) chronicle named Seder Eliyahu Zuta. Capsali who was born in Crete which was dominated by Venice. After he had had his education in Italy (Padova) and was appointed as rabbi of his community. wrote a book on the history of Ottoman and Venice. The chronicle includes a brief history from the creation of the World and to the Ottoman era; which is followed by a detailed narration of the events which took place from the period of Osman Ghazi (Osman I) (1302-1324) to the period of Selim I (1512-1520). This present translation is an article which has been derived from Charles Berlin's doctoral thesis which itself is about Seder Eliyahu Zuta. The article can be thought as a summary of certain chapters in this quality academical research done over Jewish historian Capsali.*

Keywords- *Ottoman history, Jewish history, Ottoman Jewish history, Elijah Capsali, Jewish historiography*